

4.

BARBRO ALVING:

LÄSARENS STÄLLFÖRETRÄDARE

Tidsbakgrund

Reportrar regisserar "folkhemmet": 1950-talet

År 1955 är uttryck som innehåller ordledet "sam-" överrepresenterade på förstasidesplats i svenska dagstidningar. Återkommande är ord som: samhälle, samordna, samarbete, samkväm, tillsammans, samförstånd. Det här visar en studie gjord av ett antal medieforskare under redaktörskap av Jan Ekecrantz, Tom Olsson och Kristina Widededt.³⁰⁷ Med sociologisk, historisk och mediehistorisk utgångspunkt har studiens forskare undersökt språkliga konstruktioner, bildkompositioner och innehållsliga teman i hundra förstasidesartiklar inklusive pressfotografier från tio svenska dagstidningar under en novembervecka 1955. De finner att tidningarna interagerade med sam-

---

307. *Nittonhundrafemtiofem: Journalistiken och folkhemmet*, red. Jan Ekecrantz, Tom Olsson och Kristina Widededt, JMK 1995:2, Stockholm: JMK, 1995. De undersökta tidningarna hade politisk beteckning från vänster till höger och var utspridda över Sverige. Forskarna kallar själva sin metod "kontextorienterad diskursanalys" (Tom Olsson i inledningen, s. 14) och analyserna i antologin pendlar mellan att forskarna undersöker tidningarnas påverkan på omvärldssamhället och tvärtom. Utöver de undersökta tidningarnas förstasidor ligger ett stort antal historiska, sociologiska och mediehistoriska studier liksom samtida dokument till grund för analyser och slutsatser. I vissa kapitel har även artiklar och fotografier inne i tidningarna ingått i det undersökta materialet. Studiens slutsatser spelar en viktig roll när jag tolkar mina analysresultat längre fram i det här kapitlet. Jag är medveten om att förstasidor inte måste ge en rättvis bild av tidningarnas innehåll som helhet. De visar dock vad redaktionerna valde att lyfta fram och skickar därmed signaler om vilken samhällssyn som var central i deras 1950-talsrepresentation.

hällets institutioner i att skapa ett svenskt konsensusamhälle, som sedan 1930-talet kommit att bli synonymt med begreppet "folkhemmet". Under 1950-talet menar Olsson, Ekecrantz och Ester Pollack att detta samhällsbygge kulminerade, både symboliskt och reellt.³⁰⁸

Ett exempel som ges i antologin är hur en stor mängd artiklar om vägbyggen och broinvigningar kan sägas symbolisera det "hus" eller "hem" som byggs och inreds åt svenskarna.³⁰⁹ Ett annat är att människor på bild i de undersökta artiklarna ofta förekommer tillsammans, i form av grupper som deltar i invigningar, möten eller föredrag och personer som samtalar med varandra.³¹⁰ Olika individer och skikt i samhället kan i en artikel dessutom föras ihop till ett gemensamt sammanhang med journalister som direkta eller indirekta samtalsledare. Genom text och bild har journalistik generellt en möjlighet att göra situationer och händelser "metaforiskt laddade", konstaterar Olsson. På så vis kan det som journalister rapporterar om under 1950-talet bidra till att "folkhemsmodellen konstrueras symboliskt".³¹¹

I Sverige konstaterade 1972 års pressutredning att pressen fyller fyra "funktioner": att förmedla information, spegla samhället och samtiden, uppmäna till debatt och granska makten.³¹² Annorlunda uttryckt: oavsett uppgift förväntas journalister verka fristående från samhällets aktörer. I sin studie av de svenska etermediernas historia – som fått namnet *Spegla, granska, tolka*, efter dominerande förhållningssätt under olika tidsperioder – utnämner medieforskarna Monika Djerf-Pierre och Lennart Weibull perioden 1945–1965 till den "speglande" fasen. "Spegla" ska här förstås som att vara en "neutral spegel", alltså att ha "objektivitet" som ideal men samtidigt inta en passiv hållning till den omvärld som ska bevakas.³¹³

---

308. Jan Ekecrantz, Tom Olsson och Ester Pollack, "Novemberveckan 1955: Den första historieskrivningen", *Nittonhundrafemtiofem*, s. 21–27, s. 23 och Tom Olsson, "Trygghetens oändliga lätthet: Förnöjsamhet och ängslan i folkhemspolitiken", *Nittonhundrafemtiofem*, s. 256–267 (Olsson, 1995b).

309. Jan Ekecrantz, "Tidningarna och tidens teman", *Nittonhundrafemtiofem*, s. 43–44 och Tom Olsson, "Från social utopi till byggprojekt: Journalistiken i omvandlingen av folkhemmet", *Nittonhundrafemtiofem*, s. 130–136 (Olsson, 1995a).

310. Ekecrantz, 1995, s. 37.

311. Olsson, 1995a, s. 130.

312. 1972 års pressutredning lämnades till riksdagen 1975, se *Svensk press: Pressens funktioner i samhället*, SOU 1975:78, s. 144.

313. De tre begreppen i titeln syftar på "hur aktualitetsjournalistiken har förhållit sig

I början på 1950-talet ägnade sig såväl Dagens eko och TT som de flesta större dagstidningar åt en ”tråkig referatjournalistik”, menar Djerf-Pierre och Weibull.³¹⁴ Mot den bakgrunden är det en intressant slutsats i *Nittonhundrafemtiofem* som helhet att folkhemsperiodens tidningar på nyhetsplats inte bara passivt spred representationer av ett samförståndssamhälle, de var också med och skapade dessa representationer i form av idéer om en viss samhällsordning. Annorlunda uttryckt: reportrar var, med min terminologi, med och *regisserade* det som blev den dominerande bilden av folkhemmet.

Det sociala reportaget eller samhällsreportaget var inte lika framträdande under 1950-talet som under 1930-talet, konstaterar Britt Hultén i sin summering av det sociala reportagets historia i Sverige. Som undantag nämner hon Ivar Lo-Johanssons reportageserie ”Ålderdoms-Sverige”, först publicerad i tidningen *Vi* 1949, sedan utgiven i bokform 1952, och vissa reportage av Barbro Alving, Bang, som står i centrum i det här kapitlet.³¹⁵ Hultén pekar även på exempel i *Folket i Bild*, som sedan starten 1934 publicerat text- och bildreportage riktade till arbetarklassen. I tidskriftens 1950-talstexter hittar Hultén berättelser från arbetslivet – främst om män men även enstaka yrkeskvinnor – med arbetsgemenskap, fackliga frågor och relationen mellan könen som viktiga ingredienser.³¹⁶ I stort menar Hultén dock att en social reportagetradition under svenskt 1950-tal levde på sparlåga fram till den andra blomstringsperioden under slutet av 1960-talet och 1970-talet.

Unesco gav 1949 ut en skrift om vad en internationell journalistutbildning borde innehålla. Bland annat pläderade skriftens författare Robert W. Desmond för idealet att journalistik, efter amerikansk förebild, borde vara partipolitiskt obunden och till sin form neutralt rapportering (”objektiv”).³¹⁷ Idéhistorikern Elin Gardeström för fram flera belägg för att det tog tid innan svensk press anammade dessa ideal. Hon syftar då inte bara på

---

dels till andra samhällsinstitutioner (t.ex. politiken, myndigheterna, folkrörelserna, näringslivet), dels till publiken.” Se Monika Djerf-Pierre och Lennart Weibull, *Spegla, granska, tolka: Aktualitetsjournalistik i svensk radio och TV under 1900-talet*, Stockholm: Prisma, 2001, s. 12–13.

314. Ibid., s. 102–103.

315. Britt Hultén, 1995, s. 15.

316. Ibid., s. 79–83.

317. Elin Gardeström, *Att fostra journalister: Journalistutbildningens formering i Sverige 1944–1970*, diss. Stockholm, Göteborg: Daidalos, 2011, s. 98–99.

att många var nöjda med den partianknytning som dittills varit vanligast, eftersom den ansågs stå för stabilitet. Inför 1950-talet fanns i Sverige även ett ointresse på redaktionerna för utländska förebilder i form av den "industrialisering" som de amerikanska nyhetsrutinerna ansågs medföra.

Gardeström refererar en debatt på Publicistklubben 1948, där en medlem gjorde inlägget: "Det är personligheter vi vill ha fram i den svenska pressen." Hon summerar: "Industrialiserad nyhetsproduktion sågs som ett hot mot den journalistiska personligheten."³¹⁸ Detta skulle kunna tolkas som att det dröjde innan tidningarna följde det nyare radiomediets princip om en neutral rapportering men också som att reportaget, med sitt utrymme för en personlig stil, fortfarande var en genre som stod högt i kurs på nyhetsplats.

Bidragen i *Nittonhundrafemtiofem* talar visserligen om nyhetsjournalistikens roll för folkhemskonstruktionen, men under 1950-talet kunde en "nyhet" alltså mycket väl presenteras i reportagets form. Så var det till exempel först under 1960-talet som Jolo, Jan Olof Olsson, inte längre fick sina personligt utformade flanörreportage publicerade på nyhetsplats i *Dagens Nyheter*.³¹⁹ Ett annat av tidningens affischnamn var Bang, som rapporterade i reportageform från krig och konflikter utomlands, till exempel Ungernrevolten 1956. Samma flytande gränser mellan nyhetsartiklar och reportage kan man hitta i andra tidningar från 1950-talet. Iakttagelserna om hur "folkhemmet" konstruerades eller regisserades menar jag därför är tillämplbara på journalistik inom båda genrerna.

Till skillnad från vad Hultén finner om det skrivna reportaget ser Djerf-Pierre och Weibull ett uppsving för sociala radioreportage under slutet av svenskt 1940-tal och framåt. Med folklivsforskaren Olof Forsén som chef för den så kallade aktualitetsavdelningen vid Sveriges Radio gjordes radioreportage om hur samhällsförändringar som den pågående moderniseringen påverkade enskilda människor socialt. Ambitionen var att åstad-

---

³¹⁸. Ibid., s. 101–102.

³¹⁹. Man kan notera att det var just Jolos personliga stil som under 1960-talet inte längre passade på nyhetsplats i tidningen. Göran Leth tecknar en bild av den samhällsjournalistik som i stället tog över: den saknade en subjektiv/personlig stil men var i gengäld desto mer subjektiv i bemärkelsen politiskt tendentiös till innehållet, se Göran Leth, *Jolo: Den förarglige iakttagaren. Journalisten och författaren Jan Olof Olsson*, Stockholm: Carlssons, 2007, s. 142–228.

komma "förutsättningslösa beskrivningar av samtiden" utan att ta hjälp av myndigheter, noterar Djerf-Pierre och Weibull.³²⁰ De ger också exempel på hur en reporter som Lennart Hyland tog jobb i olika yrken för att skildra dem "från insidan" och sedan redovisade sina iakttagelser i program med en tuff och kritisk ton. I början på 1950-talet gjorde han reportage med dold mikrofon, bland annat genom att söka upp prostituerade och utge sig för att vara kund.

År 1947 startade programmet Tidsspeglén, som skulle "skildra åsikterna i den aktuella kultur- och samhällsdebatten" i vitt skilda frågor. De två programledarna Erik Hjalmar Linder och Gunnar Helén diskuterade olika sidors debattinlägg och kunde i viss mån själva ta ställning.³²¹ Inom områdena reportage och debatt kompletterades med andra ord en speglande funktion av en mer aktiv radiojournalistik, något som stämmer med slutsatserna i *Nittonhundrafemtiofem* om att journalister aktivt var med och påverkade de bilder av samhället som spreds och fick fäste inom en allmän opinion.

En annan överensstämmelse mellan iakttagelser i *Spegla, granska, tolka* och *Nittonhundrafemtiofem* handlar om att människor och parter fördes samman. För "den speglande fasen" i etermediernas historia lyfter Djerf-Pierre och Weibull fram att radion inte längre enbart talade "till" sin publik utan började tala "med" den: "dialoger, möten och träffar började ersätta föredragen".³²² Detta liknar hur fotografierna i dagstidningarna från 1955 visar människor som uppträder "tillsammans", liksom hur reportrar sammanförde olika parter till verkliga eller av journalisterna skapade sammanhang.

Vad var det då som utmärkte nyhetsmediernas representation av folkhemmet under 1950-talet enligt Ekecrantz, Olsson och Pollack? För novemberveckan 1955 identifierar de ett antal drag: utöver att olika parter i samhället arbetar gemensamt finns en stark framåtanda. Ordet *nu* återkommer i olika konstruktioner för att markera vilka framsteg som har uppnåtts gentemot *förr*. Man blickar dessutom vidare, mot ytterligare förbättringar på olika områden. Ett antal frågor eller problem presenteras, men alltid tillsammans med "lösningar".³²³ Dessa tillhandahålls av samhällsföreträdare i symbios med medierna:

---

320. Djerf-Pierre och Weibull, s. 94–95.

321. Ibid., s. 96–97.

322. Ibid., s. 97.

323. Ekecrantz, Olsson och Pollack, 1995, s. 24–25.

Tidningen ställer sig på jämbördig fot med olika myndigheter eller politiska organ och dryftar tidens sociala och politiska frågor. För att bidra till samförståndet ordnar och leder redaktioner (chefredaktörer) samtal mellan andra ansvarskännande institutionsföreträdare. Journalisterna gör studiebesök i reformbyråkratierna och berättar om tjänstemännens bestyr med det ena och andra.³²⁴

”Faror” och ”hot” förekommer, men de hänförs oftast till utlandet, framför allt i form av det kalla kriget.³²⁵ Även inom ”folkhemmet” finns hot, som dock är av hanterbar karaktär. De kommer från kriminella eller från människor som ”bara” är udda, och som måste påverkas till anpassning.³²⁶ Eller, som Olsson formulerar det: ”Det outtalade men tvingande budordet löd: svenskar – integrera er!”³²⁷

Den enskilda reportern får i detta sammanhang rollen som förbindelselänk mellan läsekretsen och omvärlden; reportern blir kittet som sammanfogar konstruktionen av ett ”folkhem” med landets invånare. Journalistikforskaren Martin Conboy talar mer allmänt om ”interpretative communities”, dit läsare bjuds in för att dela en gemenskap där vissa värderingar antas vara givna.³²⁸ Bengt Nermans motsvarighet är den journalistiska texten som ett ”socialt rum”, där journalisten och publiken kan vistas och dela tolkningsram.³²⁹ Denna funktion, menar jag, kan uppnås genom att regissören inkluderar en tilltalad läsare i den samhällsbild som målas upp. Mekanismen fungerar då oberoende av om reportern är synlig i texten eller inte, det vill säga såväl i reportage berättade i jag-form som i nyhetsartiklar och reportage med en frånvarande reporter.

I ett reportage med en synlig reporter kan reporterrollen involveras så att det blir reportern som bjuder in läsaren till ett inkluderande ”vi”. Man skulle kunna säga att reportern då spelar en klassisk reporterroll som *läsarens ställföreträdare*. Få svenska tidningsreportrar personifierar denna roll tydligare än Bang. Det har blivit dags att undersöka hur de två formerna av

---

324. Ibid., s. 25–26.

325. Olsson, 1995b, s. 259 ff.

326. Ekecrantz, 1995, s. 42.

327. Olsson, 1995b, s. 258.

328. Martin Conboy, *The Language of the News*, London: Routledge, 2007, s. 10 ff.

329. Nerman, s. 18–20 och 32–43.

narrativt engagemang kommer till uttryck hos en av 1900-talets mest kända svenska reportrar.

Personbakgrund

Barbro Alving

Barbro Alving (1909–1987), känd under signaturen Bang, var inledningsvis anställd som reporter på veckotidningen *Idun* och från och med 1934 på *Dagens Nyheter*. Där stannade hon tills hon 1958 sa upp sig i protest mot att chefredaktören Herbert Tingsten propagerade för en svensk atombomb. I stället tackade hon ja till en tjänst på *Vecko-Journalen*, som hon redan medverkat i med kåserier under pseudonymen ”Käringen mot strömmen”. Hon blev sedan kvar på *Vecko-Journalen* fram till pensioneringen 1973. Under hela sin verksamma tid var hon också en flitig radioröst samt medverkade i ett antal tidskrifter. Utöver reportage och kåserier skrev hon filmrecensioner för *Idun* och deckarrecensioner för *Dagens Nyheter* samt manus till tre spelfilmer.³³⁰ I dag är det Bangs reportage, kanske i synnerhet utrikesreportagen, som oftast omtalas.

Bangs kåserier finns samlade i ett tjugotal volymer. *Dagbok från Långholmen* (1956) rymmer artiklar som Bang skrev för *Dagens Nyheter* under den månad hon avtjänade ett fängelsestraff för att 1952 ha vägrat inställa sig till civilförvarstjänst. Samma år begärde hon utträde ur Svenska kyrkan. Hon konverterade senare till katolicismen. I slutet på 1950-talet var Bang med och bildade Aktionsgruppen mot svensk atombomb.³³¹

Till Bangs mest kända texter hör reportage från de olympiska spelen i Berlin 1936, spanska inbördeskriget 1936–1937, finska vinterkriget 1939–1940, Hiroshima 1948, Ungernrevolten 1956, Eichmannrättegången i Israel 1961, Vietnam 1967 och Prag 1968. Men inte bara utrikesreportagen utan även ”myten Bang” har levt vidare i bilden av en ”världsreporter” som på samma gång skrev personligt, underhållande och med engagemang. Och parallellt med den: i bilden av en kvinnlig reporter som slog sig fram på utrikes- och krigsreportagens traditionellt manliga domän, som gick på kro-

---

330. Uppgifterna i stycket är hämtade från Barbro och Ruffa Alving, *Bang om Bang*, Möklinta: Gidlunds, 2009, s. 7–9.

331. *Ibid.*, s. 219.

gen, drack och rökte med de manliga kollegorna och som inte var rädd att utsätta sig för strapatser och direkt farliga situationer. När hon ville åka till inbördeskrigets Spanien försökte till exempel chefredaktören hindra henne för att uppdraget ansågs för riskabelt, men hon åkte ändå.³³²

Kristina Lundgren skriver i sin avhandling *Solister i mångfalden* att hon som forskare blev tvungen att distansera sig från sin egen och den gängse bilden av ”denna mytomspunna kvinna, som inför millennieskiftet av flera utnämndes till en av 1900-talets största journalister i Sverige”.³³³

Lundgren undersöker bland annat Bangs stil från olika perioder av hennes skribentbana och i olika typer av texter. Hon finner att Bang, under den inledande tiden som veckotidningsjournalist vid *Idun*, blev uppskattad för en stil kryddad av ironi, kontraster, etablerat såväl som nyskapande bildspråk och retorisk slagkraft. Inte minst utvecklade Bang ett tydligt etos genom en framträdande reporterroll i sina texter. Denna stil behöll hon när hon blev utrikes- och allmänreporter på *Dagens Nyheter*.

Lundgren menar att Bangs texter med tiden fick ett större allvar, från och med att hon konfronterades med lidandet bland spanska inbördeskrigets civila offer. Hon pendlade sedan mellan å ena sidan att fastna i sina egna, den uppburna världsreporterens schabloner – där ironiska vändningar var ett kännetecken tillsammans med ”det klarögt respektlösa tonfallet” – å andra sidan ett djupt känt, personligt engagemang.³³⁴

Medan Bangs utrikesreportage har studerats och kommenterats i både vetenskapliga och andra sammanhang är hennes stora inrikesproduktion inte lika uppmärksammas. I detta kapitel undersöks en inrikes reportageserie som Bang skrev 1951, under en rundresa i Norrland. Hon var då ett väletablerat namn bland tidningsläsarna och samtliga åtta artiklar i serien ”puffades” på *Dagens Nyheter*s förstasida.

Att krig och andra dramatiska skeenden utomlands väcker en utsänd reporters engagemang är kanske vad man kan förvänta sig. Men hur ser

---

332. Kristina Lundgren, *Solister i mångfalden: Signaturerna Bang, Maud och Attis samt andra kvinnliga dagspressjournalister med utgångspunkt i 1930-talet*, diss. Stockholm, Doktorsavhandlingar från JMK 22: JMK, Stockholm, 2002, s. 191.

333. Ibid., s. 9. Avhandlingen tecknar bilden av hur kvinnliga reportrar från och med 1930-talet gör intåg på svenska tidningsredaktioner. I centrum står Barbro Alving, Maud Adlercreutz och Astrid Ljunggren, varav Alving ägnas störst utrymme.

334. Ibid., s. 228–229, 192, 217 och 226.

reporterhållningen och engagemangskonstruktionen ut när miljön för reportagen är svensk landsort? Vilken sorts människor väljer Bang att berätta om när hon är på hemmaplan och hur nalkas hon dem i sina texter? Till sist: På vilka sätt representeras företeelsen och begreppet "folkhemmet" i Norrlandsserien?

Analys

Konstruerat samförstånd via ett "folkhems-vi" med läsaren

I detta avsnitt förekommer följande narratologiska begrepp och stilfigurer som är återkommande i bokens analyser och introducerades i det första kapitlet:

narrativt engagemang, narrativ inlevelse, narrativ medkänsla, upplevande reporter, berättande reporter, regissör, mimetisk framställning, diegetisk framställning, afferent perspektiv, efferent perspektiv, konsonans, reflektorisering, inlevelse i två steg/intressefokus, *tellability*/berättbarhet, *mind reading* och metarepresentation. Dessutom förekommer stilfigurerna *litotes* för underdrift; *anafor* för upprepning; *antites* för motsats; *hyperbol* för överdrift; *metafor* när ett ords betydelse har förts över från ett konkret till ett bildligt sammanhang; *metonymi* när ett ord ersätter ett näraliggande begrepp; *alliteration* när den eller de inledande bokstäverna upprepas i ord efter varandra; *assonans* när en vokal upprepas i ord efter varandra; *parallellism* när något formuleras två gånger med olika ordval och *stegring* när några ord upprepas eller räknas upp med ökande eftertryck. Samtliga begrepp förklaras kortfattat i en ordlista längst bak i boken.

Materialet

Reportageserien "Bang i Norrland" publicerades i *Dagens Nyheter* i oktober och november 1951 och tillkom efter Bangs besök i Haparanda, Luleå, Skellefteå, Umeå, Örnsköldsvik och Härnösand. De åtta reportagen handlar om tullens och polisens arbete i Tornedalen; om hur Haparanda förbereder sig för de många besökare som väntas i samband med sommar-OS i Helsingfors 1952; om kampen mot tuberkulos i Norrbotten, arbetslöshet,

arbetskraftsöverskott och behovet av infrastruktursatsningar i Norrbotten; om en cykelburen distriktssköterskas vardag i Västerbotten och kravet på tjänstebil för sköterskorna; om skåningar som valt att bo och arbeta i Norrland; om hur inplanteringen av lövträd, nyttoväxter och foderväxter förändrat Västerbotten samt till sist om hur bokläsandet ökar bland lägre samhällsklasser i Västernorrlands län. Samtliga artiklar försågs med puffar på förstasidorna.³³⁵

Jag undersöker artikelserien som helhet utifrån följande aspekter: människor i texterna; reporterroll och berättarröst; narrativ inlevelse och narrativ medkänsla. Iakttagelserna prövas mot värderingar knutna till den bild av det svenska "folkhemmet" som tonar fram i antologin *Nittonhundra-femtiofem*.

Reportagens människor: "det goda samhällets" företrädare dominerar

Människor i Norrlandsserien presenteras inom vissa givna sammanhang och blir till talespersoner eller representanter för att belysa olika sakfrågor. I Bangs äldre reportage är de flesta anonyma, även de som intervjuas, men här framträder människor ofta med sina namn, dock inte på ett jämställt eller jämlikt sätt. Så är det i första hand vad man brukar kalla elitpersoner

---

335. Serien från 1951 består av följande reportage: "Armbandsklockor i håll i träben" (puffrubrik) och "'Finns rejäla smugglare och rackare': Grövre våldsamheter tillgrips säl-lan men åra i skallen är tullares vardag" (insidesrubrik), 28.10.1951; "Hetsigt i Haparanda: Rum beställs redan av olympiadturister" (puffrubrik) och "Folkskola blir sommarhotell: Turister besparas vägs-kandaler. 15.000 bilar väntas passera" (insidesrubrik), 1.11; "Norr-bottens lungsot på retur: Fler sanatorier har slagit igen" (puffrubrik) och "Tornedalen mörk fläck i statistiken: Älven ingen gräns för tbc-baciller" (insidesrubrik), 4.11; "Norr-bottensfamiljer lever på barnbidrag: Överskott på arbetare fryser inne" (puffrubrik) och "Exportera stål, inte malm: Järnväg Luleå – Kalix aktuellt önskemål. Väg till Norge 100 år gammalt projekt", 10.11; "Sköterskan cyklar i snöyra: Landsting ger sällan bilpengar" (puffrubrik) och "Tjänstebil sköterskekrav: Ovärldigt fara omkring på vägarna uppstoppade, påpaltade, droppnästa" (insidesrubrik), 15.11; "Skånsk invasion av landet i norr: Det skorrar i Luleå, Burträsk, Gällivare Gille i varje stad" (puffrubrik) och "Apotekare fick tolka sig fram i Jörn: 'Riksnorrländskt' samtal med ingenjör" (insidesrubrik), 18.11; "Lands-hövding odlar ek hemma: 40.000 äppelträd i län där intet fanns förr" (puffrubrik) och "Boskap bas för framtida försörjning: Pionjär fann vild vinbärsbuske som löst problem i kala bygder" (insidesrubrik), 22.11; "Boken erövrar skogsbygderna" (puffrubrik) och "Torpare slukar luntor litteratur: Murare lånar 230 böcker om året" (insidesrubrik), 30.11.

som förses med både för- och efternamn. Hit hör två landshövdingar, en tullförvaltare, tre läkare, en tandläkare, en adjunkt, en källarmästare, två rektorer och en apotekare. Av dessa är endast en, den ena läkaren, kvinna. Värt att notera är att i samma artikel som den kvinnliga läkaren presenteras som "doktor Sigrid Nygren" får textens huvudperson, distriktssköterskan, nöja sig med att kallas "syster Göta" (15.11).

På lägre samhällsnivå, men ändå som representanter för myndigheter, förekommer två "konstaplar", en "gränsöveruppsyningsman", en "lantmätare", en "planeringsexpert", en "fattigvårdskonsulent", ännu en sjuksköterska, flera bibliotekarier och en "studiekonsult" – den sistnämnda inte från någon myndighet men väl från bildningsförbundet ABF. Bortsett från sjuksköterskan och en av bibliotekarierna är alla män, varav några presenteras med enbart efternamn och andra med både för- och efternamn. Sköterskan får även denna gång enbart ett förnamn, "syster Alma" (4.11).³³⁶ Därtill kan läggas en odlingspionjär, en "fru", tre skogsarbetare och en "kocka", som förses med kompletta namn men, med undantag för odlingspionjären, endast nämns i någon mening vardera.

Kvinnor dyker även upp som exempel på mödrar i storfamiljer, mödrar till tuberkulossjuka män och patienter som får hembesök av syster Göta. Samtliga dessa saknar namn helt, trots att Bang kommenterar deras livssituation och trots att de i ett par fall förekommer på bild tillsammans med sina barn, även dessa utan namn (4.11 respektive 15.11). Män som förekommer utan namn är antingen patienter till syster Göta eller skogsarbetare.

Sammanfattningsvis får män oftare namn än kvinnor och människor ur högre samhällsklasser oftare namn än de ur lägre klasser. Totalt sett kommer nästa alla som namngetts och samtidigt får ett större utrymme från gruppen "elitpersoner" och de företräder, direkt eller indirekt, instanser i samhället som på olika sätt arbetar för norrlänningarnas bästa: de vill minska den olagliga smugglingen; förbättra hälsan för sjuka; förbättra äldreomsorgen och socialvården; förbättra ungdomars utbildning och människors matvanor och läsvanor samt förbättra Norrbottens infrastruktur. Kort sagt: de företräder alla "det goda samhället".

---

336. Att båda sköterskorna namnges som "syster" följt av förnamnet kan dock delvis kanske förklaras med att det var praxis att i yrket titulera sköterskor just så.

Reporterrollen och berättarrösten: ett "folkhems-vi" alstrar samförstånd

Bangs upplevande reporter söker upp personer hon vill få information av och intervjuar dem. Svaren återges dock endast undantagsvis i form av direkt-citat. Trots att många människor möter läsaren i reportageserien kommer nästan ingen till tals med sina egna ord. De två landshövdingarna får uttala sig vid varsitt tillfälle, en av läkarna, en tulltjänsteman och ABF-konsulanten likaså, men i övrigt bäddar regissören i stort sett in information och åsikter från källorna i den röst som tillhör den berättande reportern. Ett exempel:

Och i det sammanhanget bör tullförvaltare Gunnar Josefsson i Haparanda få ett ord med i laget om den bofasta befolkningen här uppe. Tornedalen har av allt som har sagts och skrivits efter kriget fått en ganska dålig klang, säger han, men det är knappast rättvist mot gårdarnas folk. Det är klart att smuggling och dylikt *är frestande* i en gränstrakt mellan två länder där en vara kanske är dyr och oåtkomlig i den ena, billig och lättåtkomlig i den andra. Men befolkningen här uppe är inte *en bit sämre* än på andra håll; det är *säkerligen samma procent mellan de strikt laglydiga och de som fifflar* här som i andra gränstrakter. (28.10, mina kursiveringar.)

Här kan metarepresentation stimulera läsaren till att spåra källan bakom olika formuleringar. Den andra meningen uttrycker troligen vad tullförvaltaren har sagt men åtminstone andra delen av meningen skulle kunna vara fritt omformulerad av berättaren. Trots sin karaktär av fri indirekt anföring skulle vidare den tredje och fjärde meningen både till innehåll och delvis till språk (se kursiveringar) kunna härröra från berättaren. Om en tulltjänsteman uttalar sig strikt i tjänsten – vilket rimligen är hans funktion här – skulle han antagligen inte jämföra laglydigheten mellan människor i olika områden och inte heller använda "fifflar", ett ord som tycks sätta upp en gräns mellan "oss", präktiga medborgare i folkhemmet, och "dem", lite lagom udda men inte särskilt farliga personer. Den främsta anledningen till att jag uppfattar detta som berättarens ordval är dock att det stilistiskt inordnar sig i berättarens formuleringar genom hela reportageserien (familjära, lite klämkläcka, kryddade med ironi). Min slutsats blir att tullförvaltarens åsikt utan synlig gräns övergår i berättarens kommentar.

I Norrlandsseriens sista reportage träffar den upplevande reportern en kantor, tillika bibliotekarie, och berättaren utlovar: "Kantorn Elof Jakobs-son uppe i Edsele kan här lämpligen få ordet." (30.11) Detta löfte infrias dock aldrig. Lite bakgrundsfakta noteras tillsammans med en kommentar om varför ett nytt bibliotek kunde bli verklighet: "Så spänstade kyrkostämman upp sig och staten gav ett handtag." Kantorns egna ord tar sig aldrig igenom den berättande reporterns stämma. I stället skapar regissören ett samförstånd mellan berättaren och läsaren via ironi ("spänstade upp sig") och en hänvisning till den hjälpsamma staten.

Kristina Lundgren kommenterar i sin avhandling att Bang, med början i en reportageserie från USA 1940, inte på samma sätt som tidigare återgav vad människor hade sagt utan tillät sig att också eller enbart tolka dem; i vissa artikelserier prövade hon att vara mer av kommentator och mindre av iakttagare och rapportör. En förklaring, menar Lundgren, skulle kunna vara att Bang i rollen som "flygande reporter" hade "vuxit ur den gamla yrkesrollen".³³⁷

I sina mest kända reportage – från krig och invasioner men också från kungliga tillställningar som bröllop, kröningar och jordfästningar – kan Bang beskrivas som "de stora ögonblickens uttolkare". Texterna domineras av ett fokus på "här och nu", och rikliga berättarkommentarer får funktionen att förstärka fokus på vad den upplevande reportern bevittnar. Ett exempel hämtar jag från ett reportage om kröningen av kung Georg VI av Storbritannien 1937:

Så här går det till. En halvtimme innan hertigparet väntas står 500 damer *på pass* i entrén och i den breda utställningsgången, *där det förnämliga följet skall dra fram*. De står i *benhårda, orubbliga* led. Hitlers livvakt är rena larvet. Plötsligt går ett skräckens sus genom truppen – det är fel, hertigparet kommer inte den vägen, det har redan kommit på andra sidan! Leden *lossnar* på en sekund, man tar sikte på en grupp *vajande, höga hattar långt bort i hallen, håller i sig i handväska och paraply* och sätter av genom *modellhus och möblerade rum* och propagandabutiker för tomatsoppa, krossande allt i sin väg. Personligen välte jag en kamin och en dam, båda tog skada. *Väl eller illa*

---

337. Lundgren, s. 218–219 och 225–226.

framme möts *man* av nya 500 fanatiska ryggar, *man* har fyra engelska armbågar i sig, *man* klänger på dyra utställningsmöbler och petas ner av tjänstemän, *man* ser *ingenting*, *man* hör *ingenting*, men *man är mycket lycklig*, för de spelade kungssången, och inom en mil finns hertigparet av Gloucester. Avståndet blir större, honoratiores försvinner bakom ett draperi i trädgårdsavdelningen, *man* tittar håll på draperiet med *brinnande blick*, never mind, någon *har* sagt att *hertiginnan har violetta skor*, och *man skall se dem*. Jag släpptes igenom och kom precis i tid att se hertiginnans korrekta kungliga *blinkningar* mot 23 *blixtlampor* och kunde konstatera att hertiginnan är en liten mörk dam, som ser ytterst aristokratisk ut.³³⁸

I citatet har jag kursiverat en rad stilfigurer. Sådana brukar användas för att förstärka ett budskap i tal eller skrift. När de förekommer i en scen med tydlig konsonans menar jag att de får en "ögonblicksförstärkande" funktion. Vanligast i exemplet ovan är allitteration (till exempel "*på pass*" och "*Leden lossar*") men man kan också hitta assonans ("mycket lycklig"); parallellism ("benhårda, orubbliga"), anafor (upprepning av "man" och "ingenting"), antites ("väl eller illa") och antites tillsammans med stegring (satserna som kulminerar med "man är lycklig"). Här finns vidare ironiska vändningar, så typiska för Bangs drastiska form av humor ("rena larvet" och "Personligen välte jag en kamin och en dam, båda tog skada") samt inslag av närhetsskapande fri indirekt anföring ("det är fel, hertigparet kommer inte den vägen, det har redan kommit på andra sidan!" och "*man skall se dem*", det senare uttrycket kursiverat av Bang själv). Genom hela scenen, och med hjälp av samtliga stilmedel, placerar regissören den upplevande reporterns iakttagelser och reaktioner i centrum.

Reportern är ett ögonvittne till det som sker i scenen – men inte enbart. Som iakttagare är hon osedvanligt aktiv. Vi får livfulla skildringar av hur hon armbågar sig fram, brottas med vakter, lyckas ta sig förbi ett hindrande draperi och till slut blir alldeles lycklig över vad hon får se och höra. Genom att reportern framställs som så aktiv i en primärt passiv roll lyfts hela åskådargruppen fram, den grupp där hon bara är en av de "500 damer" som står

---

338. Barbro Alving, "Englands siste kejsare av Indien" (1937), i Alving, 1982, s. 75–86, s. 77.

”på pass”. Samtidigt blir själva aktiviteten att iaktta lika viktig som det som iakttas. Av den anledningen skulle det inte vara fruktbart för läsaren att på egen hand tolka stycket genom *mind reading*. Iakttagelserna som sådana står aldrig okommenterade utan tolkas löpande genom berättarens reflektioner i tät förening med den upplevande reporterns reaktioner i stunden.

I Norrlandsserien skymtar en upplevande reporter endast här och där i texterna, som till stora delar berättas med diegetisk framställning. En sådan narrativitet resulterar i den berättande reporterns ökande makt och utrymme, såväl på den upplevande reporterns som på de andra karaktärernas bekostnad. Där texten ändå återges med mimetisk framställning dominerar ett afferent perspektiv och det hör till den besökande reporter som för läsaren blir en guide i reportagemiljön.

Ett exempel är när denna reporter följer syster Göta på cykel genom ett vintrigt Norrbotten. Det snörika landskapet, patienterna som får hembesök liksom den lika effektiva som empatiska sköterskan iakttas av reportern, som ironiskt och med berättarens pregnanta bildspråk även tycks betrakta sin egen uppenbarelse: ”Innan dagen är till ända ser man ut som ett norrsken i synen av piskande snöblåst och är täckt av rimfrost som en gammal hyrkusk.” (15.11)

Bang brukar bland annat framhållas som exempel på ”personliga” reportrar. Frågan är vad det betyder. I hennes krigsreportage och utrikesreportage från dramatiska skeenden syns en upplevande reporter som blir personligt berörd av den verklighet hon konfronteras med. När hon är i Helsingfors under finska vinterkriget 1939 skriver hon om förödelsen efter sovjetiska bombanfall:

Detta är ett bombardemang som i fasa och effektivitet övergår vad jag någonsin sett i Madrid och Barcelona. [...] Synen av de väldiga svarta dödsfågeln utan föregående varning blev människorna för stark [...]. Fönsterglas rasade över människornas huvud när de sprungit. Många av dem som kastade sig ner på perrongen på Centralen när flygmaskinerna flög tätt ovanför var mödrar som klängde sig över sina barn för att skydda dem.³³⁹

---

339. Barbro Alving, ”Finsk heroism – civil, militär” (1939), i Alving, 1982, s. 155–171, s. 159.

Från den sovjetiska inmarschen i Budapest 1956 sammanfattar hon sina intryck: "Man kunde ge tusen detaljer, man kunde också sammanfatta: hela Budapest skriker ut sitt vittnesmål att ryska tanks brassat på för fullt var som helst och överallt vid minsta provokation."³⁴⁰

Men även då sammanhanget är mer lätsamt kan reporterns upplevelser och personliga känslor i stunden återges med ett efferent perspektiv. Ett exempel på det sistnämnda från senare datum är när reportern är på plats i publikhavet då Ingemar Johansson vinner världsmästerskapet i tungviktsboxning 1959:

Ingen människa kan förneka det: En kväll som denna har en rå storhet, en brutalitetens magnificens. [...] Ett amerikanskt sällskap i aftondräkt bars som på en våg av tumultet fram till mig. De hugger tag i mig och frågar andlöst: You are Ingemars aunt, aren't you (de har väl sett mig i den johanssonska presskohorten tidigare). Nej, jag är inte Ingemars moster, eller faster. Det är ett bittert ögonblick.³⁴¹

Detta skrevs alltså åtta år efter reportagen från Norrland. Förklaringen till känslouttrycken kan vara att det också här är ett stort ögonblick som fångas, ögonblicket då Johansson skriver svensk idrottshistoria.

I Norrlandsserien saknas "stora ögonblick" liksom scener där reportern mer varaktigt blir personligt berörd. Eftersom den upplevande reportern inte heller på andra sätt syns lika direkt i texterna kan man undra om dessa reportage är lika personliga som de exempel jag just lyft fram. Mitt svar blir: delvis. Det personliga finns kvar men kan nu främst knytas till den berättande reportern, det vill säga till ett personligt tilltal. Berättaren nöjer sig inte med att kommentera upplevelser, hon blir berättelsens motor. Därmed uppstår en förskjutning i berättelsekonstruktionen från den upplevande reportern och mimetisk framställning till den berättande reportern och diegetisk framställning. På det viset syns vissa likheter med Gustaf Hellströms reportage.

Man skulle kunna säga att regissören använder berättaren för att dra

---

340. Barbro Alving, "Budapest, en stad svept i sorgflor" (1956), i Alving, 1982, s. 256–263, s. 257.

341. Barbro Alving, "Dubbel mänsklig förnedring" (1959), i Alving, 1982, s. 273–281, s. 275.

matisera, ironisera, utropa och ibland ge uttryck för intervjupersonernas perspektiv (mer om det sistnämnda i nästa avsnitt). På så vis utnyttjas berättarrösten för att uppnå en rad effekter. Ett exempel är när vi får veta att en inplanterad vinbärssort är mycket uppskattad: "det är *inte minst tack vare* den som de norrländska *bondhustrurna*, som *inte hinner ränna omkring ute i bärmarkerna*, *nu* har *buskar* inom *behändigt plockhåll*" (22.11, mina kursiveringar). Här märker vi å ena sidan funktionen som kommentator; berättaren kommenterar nyttan med att vilda vinbärsbuskar kunnat göras till trädgårdsväxter. Å andra sidan använder den berättande reportern ett lättsamt, kåserande tonfall ("ränna omkring ute i bärmarkerna") för att vädja till samförstånd med sina läsare och i ett nästa led, kan vi konstatera genom metarepresentation, erbjuda dem en möjlig inlevelse i bondhustrur, som antas vara upptagna av allehanda viktigare sysslor än att leta efter bär i skogen. Allitteration och assonans (se kursiveringar) kan på ett subtilt sätt ytterligare knyta en läsare till vad berättaren har att framföra.

Ibland finns en sorts "allmän mening" inbäddad i berättarens stämma:

Vi bromsar upp vid järnvägsstationen där konstapel Dunder fick sitt polislivs största chock, och det är på ett oväntat sätt en rätt märklig historia. Det var när han för en tid sedan för första gången på sina tretton tjänsteår måste använda batong mot en människa! Det var en elegant finne, som smet av tåget med besvärande mycket pund och dollar och svenska kronor på sig och sedan haffades och slogs rejält. Hans attityd var inte den vanliga. Man skulle ju annars kunna tro att Tornedalen med sin trafik av smuggel och annat vore en våldsamheternas trakt, men så är i förvånansvärt ringa grad fallet.

Fram till häromdagen, när den förut nämnde finnen togs under skottlossning, hade statspolisen enligt konstapel Dunder inte lossat ett enda skott sedan den kom till i Haparanda 1933. Med tullen förhåller det sig något annorlunda, men inte heller där trycker man på den sidan av saken. En åra i skallen får varje tullare räkna med lite då och då, men beskjutning förekom exempelvis bara en gång förra året. (28.10)

Avsnittet inleds med mimetisk framställning men övergår redan i slutet på första raden i diegetisk framställning. Inom ramen för den ekar flera rös-

ter. Konstapel Dunder (utan förnamn och med ett efternamn som vore han kollega till Kling och Klang i Astrid Lindgrens *Pippi Långstrump*) påstås ha fått "sitt livs största chock". Hyperbolen ger associationen att vi nu kommer att få del av en god historia, rentav en skröna, snarare än en nykter verklighetsskildring. Detta intryck förstärks av berättarens kommentar om "en rätt märklig historia". Här förvandlar regissören den berättande reportern till en historieberättare, någon som vet hur man väcker sin publiks förväntningar med hjälp av *tellability* (berättbarhet). När Bangs berättare signalerar till sina läsare att de ska få höra om något ovanligt och anmärkningsvärt är det just en sådan teknik som hon utnyttjar. Den blir ett av flera stilmedel för att stärka bandet till läsekretsen.

Efter kommentaren om "en rätt märklig historia" ställer en läsare med metarepresentationell utgångspunkt troligen in sig på att få dela konstapel Dunders perspektiv. Ordvalet därefter är personligt, men förmedlar det verkligen konstapelns sätt att uttrycka sig? Underdrifter som "besvärande mycket" och "inte den vanliga" liksom slangord som "haffades" skulle knappast användas av en yrkespolis som blir intervjuad i sitt ämbete utan pekar snarare mot berättarens ordval.

Jag vill dock gå ett steg längre i min analys. Denna berättare styrs av en ytterst medveten regissör som inte bara använder berättbarhet för att stärka bandet till läsaren utan även reflektorisering, berättarstrategin som kan gesken av att förmedla en allmän mening. Men det rör sig inte om attityder som är begränsade till den skildrade miljön, i det här fallet polis och tull i 1950-talets Tornedalen. I stället tycks berättaren härma uppfattningar som hon utgår från är konsensus bland "folkhemmets" tidningsläsare. Alan Palmer för resonemang om en process där "the individual and social dimensions of cognition begin to shade into each other".³⁴² En sådan sammanmältning kan anas i styckets berättarröst. Då blir tolkningen att historien handlar om en lite lagom fräck "bov" (ordet återfinns på ett annat ställe i texten) som utmanar gemenskapen i folkhemmet men "haffas" av en rådig polis. Sida vid sida med polisen arbetar modiga tullare, som inte räds att få en "åra i skallen". "Man skulle ju annars kunna tro" kan förstås som att en upplevande reporter tillsammans med sina läsare inkluderas i ett "man", och detta "man" blir synonymt med ett "vi", ett "folkhems-vi".

---

342. Palmer, s. 165.

En bredare sådan inkludering menar jag utgör den bärande retoriska strategin genom hela reportageserien ”Bang i Norrland”. Den uttrycker vissa attityder som antas vara gemensamma i ”folkhemmet”, och den utnyttjar återkommande en speciell typ av bildspråk som jag avser att kommentera längre fram. Dess kanske enskilt viktigaste ingrediens finner jag i en stil som spelar med olika former av ironi, det sistnämnda något som även Lundgren betonar hos Bang.³⁴³

Man kan fundera över ämnesvalet i reportaget om tullens och polisens arbete i Tornedalen. Kanske är det inte en slump att en text om rådiga poliser och modiga tullanställda får inleda reportageserien? Forskarna bakom den tidigare refererade studien *Nittonhundrafemtiofem* konstaterar att journalister och myndigheter under svenskt 1950-tal ingick en symbios i konstruktionen av ”folkhemmet”. I en essä i studien noterar Pollack:

Det fanns en iver att definiera vem som hörde till och vem som stod utanför. Till sistnämnda kategori hörde givetvis avvikarna, de sociala och de kriminella. Men somliga av hoten är till för att befästa idyllen. Till bilden av Folkhemmet som den stora familjen hör också familjens svarta får. Det är genom dem vi lär känna normalitetens gränser.³⁴⁴

Både ”yrkessmugglarna”, som bland annat smugglar kaffe och ”är på *smygande* fart dag och natt längs älvdalens stränder” (notera allitterationen och assonansen, kursiverade av mig) och ”*småsmugglarna*” (återigen allitteration), varav en smugglat klockor i en skåra i sitt träben, blir sådana svarta får som ger polisen och tullpersonalen anledning att verka dådkraftiga och som därmed befäster bilden av en svensk samhällsidyll.³⁴⁵

---

343. Lundgren skriver att en ”viktig beståndsdel för Bangs läsarrelation är den flitiga användningen av ironi, som för hennes del inte bara utgör ett stilmedel, utan också framstår som ett personligt förhållningssätt. Både det mer neutrala humorbegreppet och den spetsigare ironin förutsätter en värdegemenskap och ett samförstånd med läsaren, en publik som kan uppfatta och dela de sociala och politiska implikationer som undertexten förmedlar”, se Lundgren, s. 229.

344. Ester Pollack, ”Bovar och bomber: Om relationen mellan skildrare och bekämpare av den folkhemiska brottsligheten”, *Nittonhundrafemtiofem*, s. 195–222, s. 206.

345. Fler exempel på hur berättarrösten inkluderar en förmodad allmän mening i reportageserien från 1951 finns i puffen från 15.11 (apropå hur barnbidrag kan förbättra eko-

På andra ställen i reportageserien skildras underförstått hypotetiska händelser eller situationer. En sorts bildspråkliga miniscener målas upp eller konstrueras, grundade på information som reportern har tagit reda på:

Hur det blev så är en ganska förtjusande historia. Man kan se honom, den unge växtintresserade JUF-aren Svante Snell, *den dag* han var ute *för* att skörda *hö* på en *utäng* och fick se en *vild vinbärbuske* [...]. Han *bar* busken försiktigt som ett spädbarn hem, men *här* upphör liknelsen, för han *doppade* *den* i varje *dike* och *bäck* *för* att *den* inte skulle torka.

Och se, när han satt den i sin trädgård *bar* den *bär* redan samma år. Nästa år klöv han skotten och satte ut – och nu händer det att han skördar 900 liter på ett år och får en krona styck för bra skott. Och i trakten där förut fanns intet utom potatis och korn [...]. (22.11, mina kursiveringar.)

På nytt utnyttjas berättbarhet genom att flera stilmedel simulerar en närmast muntlig berättartradition. Redan första meningen utlovar att läsaren ska få ta del av en skröna eller anekdot. Därefter inbjuder berättaren uttryckligen läsaren att föreställa sig ("se honom") vad som i första hand är en symboladdad bild. Bilden övergår i en liknelse som berättaren själv kommenterar. Utropet i andra stycket ("Och se") kan föra tankarna till en biblisk diskurs, precis som att hela historien berättas som ett underverk om hur något litet kan växa och mätta tusenden. Även här förekommer allitteration och assonans (kursiverade av mig) som ett förstärkande stilmedel.

Inom en reportagetradition med rötter i 1960-talets amerikanska *new journalism* är det vanligt att scener rekonstrueras utifrån sådant reportern inte själv har bevittnat. I stället dramatiseras information från sekundärkällor, oftast intervjuer. I Bangs fall träffade hon odlaren Svante Snell, som måste ha berättat för henne om hur han planterade in en typ av svarta vinbär i Tornedalen. Men att kalla ovanstående scen "rekonstruerad" för tankarna fel. Regissörens syfte är inte att vi ska tro att scenen, ögonblick

---

nomin för familjer med många barn), sista spalten från reportaget 15.11 (om landstingsbyråkrati) och puffen 18.11 (berättarrösten bjuder in läsaren till en gemensam förvåning inför att så många skåningar trivs och bosätter sig i Norrland).

för ögonblick, gestaltar vad som hände i verkligheten. Framställningen är bara skenbart scenisk; den lämnar aldrig berättarens mun. I stället fungerar den här typen av scener som utbyggt bildspråk, något som även är ett vanligt stilgrepp i den svenska journalisten Maciej Zarembas opinionsdrivna reportage från 1990-talet och framåt (se kapitel 6). Hos honom och Bang återfinns samma kombination av uttrycksfullt bildspråk, i form av en sorts konstruerade eller hopfantiserade miniscener, och inslag av en "allmän mening". Ibland återges en längre anekdotliknande episod, andra gånger bara enstaka meningar. I båda fallen blir funktionen att illustrera ett resonemang som berättaren för.

När Bang använder en sådan teknik i en enda mening kan det låta så här: "Och någonstans i Edseletrakten *sitter* en gammal torpare och *slukar* romaner och tjocka luntor om människans härstamning" (30.11); "Det var då som hövdingen Rosén blev ond och *satte iväg* ut i länet med experter, som höll föredrag och bildade föreningar" (22.11); "staden håller med någon möda på att *vricka sig upp ur sin stillsamhet* för att *hedra fosterlandet* inför en *främlingsström som väntas från världens alla hörn*" (1.11, apropå att 15 000 bilar väntas passera Haparanda på väg mot OS i Helsingfors); "Där *styr Moses gammaltestamentligt över sinnena*" (4.11, om att trosuppfattningar hindrar tbc-sjuka människor från att söka vård). Ett genomgående drag i exemplen är den öppna symboliken i form av metaforer (kursiverade i exemplen av mig, i tredje exemplet finns även en metonymi, "staden", som ersättning för dess invånare) tillsammans med en inbjudan till läsaren: föreställ dig det här! I dessa fall är inbjudan inte uttalad, som i exemplet med odlingspionjären Svante Snell ("Och se"), men en underförstådd uppmaning till läsaren kan ändå anas. Sammantaget bidrar denna stil till intryck av sceniskhet trots en diegetiskt framställd ram.³⁴⁶

Ytterligare ett lite längre exempel finns i puffen 30.11 i form av en anekdot om en skogsarbetare som hade böcker i stället för smörgåsar i sin matlåda:

---

346. I reportaget från 18.11, fjärde spalten, förekommer en imaginär/fantiserad scen där olika skåningar i Norrland tycks sammanförda. En längtar efter skånsk bokskog, en annan saknar liljekonvaljer och en tredje "pysslar" med ett stånd vitsippor som han flyttat till sitt norrländska sommartorp. Samma reportage avrundas med en solskenshistoria, liknande en saga, om landshövdingen som gifte sig lyckligt med en sörmländsk kvinna.

Han hade fyra böcker med sig fint packade i matsäckslådan. ”Jaså, du ska äta böckerna du!” sa de andra fem och flinade och smällde med sina kortlappar. Men när en vecka gått kom de så smått och frågade efter de där romanböckerna, och allt eftersom tiden gick satt hela laget runt i tur och ordning med Albert Viksten och Dagmar Edqvists ”Kamrathustru” i de stöddiga nävarna. Sista veckan före påsk hade man 14 böcker i rotation i kojan! Vem vet – kom igen om ett år, så sitter kanske de där gubbarna liksom skogsarbetargänget i en annan koja och studerar – hand i hand med kockan! – en kurs i algebra. (30.11)

Här liknas en tilltagande läshunger hos skogsarbetarna och deras ”kocka” rent stilistiskt vid underverket när en ensam buske ledde till ofattbara mängder av skördade vinbär. Även bildning, tycks berättaren vilja säga, kan alltså slå rot i den norrländska myllan om bara betingelserna (i folkhemmets namn) är de rätta!

Precis som de meningslånga metaforiska uttrycken bör de lite längre skrönerna kunna uppfattas som inslag i en bestämd folkhemsretorik. De stärker reporterns etos och inbjuder läsaren till en underförstådd värdegemenskap.

Narrativ inlevelse oftast grundad på fakta

Som jag har visat är det vanligaste berättarperspektivet i reportageserien ”Bang i Norrland” inte primärt knutet till karaktärer som upplever något utan till ett konstruerat ”samförståndsperspektiv”, där läsaren via berättarrösten bjuds in att dela värderingar och attityder med den upplevande eller den berättande reportern.

Om vi i stället koncentrerar oss på narrativ inlevelse i någon annan än reportern blir det tydligt att sådan uppstår som en följd av samförståndsperspektivet. När en läsare genom tilltalet väl känner sig inkluderad och införstådd med premisserna i en anekdot eller ett scenario kan regissören erbjuda inlevelse via den upplevande reportern på plats (intressefokus) eller via berättarrösten. Ett exempel på både och kommer från reportaget om tullens arbete. Den upplevande reportern färdas mellan byar norr om polcirkeln tillsammans med en tulltjänsteman. Efter en längre naturbeskrivning fortsätter texten:

I det perspektivet ser man landskapet på ett annat sätt, låt oss säga med gräns-överuppsyningsman Granbergs skarpa blick. Och den ser i första hand hur stenkastnära finska sidan på otaliga ställen är, hur lång bevakningssträckan i dalen är och hur ont om personal man har. 40 mil ska tullerna hålla ett öga på, till nordligaste fasta bevakningspunkten Karesuando; det betyder 147 tullmän utspritsade på cirka 55 platser – eller på sina håll en rätt orimlig situation.

Man kan ta byn Pello, den kanske mest utsatta punkten på hela sträckan. Mitt för Pello ligger en holme, och på den finns en handelsbod. Varorna kan med andra ord föras legalt, i stort sett över till holmen. Att under sådana omständigheter dämna upp i smuggelströmmen över till andra sidan är nästan ogörligt utan en bra tilltagen patrullstyrka, och det har man inte. Man har fem man, och det är laga överfartsställe här. 18.400 personer passerade i den legala trafiken nu i juli, och ännu i september var det 10.000 plus ett par tusen motorfordon. Allt det där skall kontrolleras, det drar tre man i full tjänstgöring. En av karlarna måste vara ledig – återstår ett stycke tullare som har att klara av holmen och mer därtill. 4 man i ständig smuggelpatrulleringstjänst är vad man anser sig behöva om det hela skall fungera effektivt.

Den frodige gränsöveruppsyningsman Wallo i Revonsari sitter i ett liknande läge: mycket silar genom tullens nät, så glest som det är. [...] Med andra ord: förstärkning av bevakningsläget i Tornedalen är högst önskvärd om inte samma situation skall uppstå i år som i fjol. (28.10)

Avsnittet inleds med att den upplevande reportern på plats reflekterar över vad hon ser och hur hon skulle kunna tolka sin syn med Granbergs ”blick”. Reflektionen övergår i berättarens inbjudan till läsaren att ta del av gräns-överuppsyningsmannens perspektiv på landskapet. Det rör sig dock inte om en känslomässig inlevelse utan en inblick i de två tullchefernas (Granbergs och Wallos) arbetsförhållanden. Ett urval av sifferunderlag och faktiska omständigheter presenteras tillsammans med berättarens slutkommentar om vad som är ”högst önskvärt” för att tullpersonalen ska kunna utföra sitt arbete. En viss narrativ inlevelse uppstår, men den är ytlig och mer grundad på sakförhållanden än på förmedlade känslor.

För den läsare som känner igen sig i Bangs kåserande stil stärks det inkluderande bandet genom metaforiska ordlekar som "stenkastnära", att tullmännen är "utspritsade" och att "mycket silar genom tullens nät, så glest som det är". Genom metarepresentation kan vi konstatera att "Man" används i två betydelser, först genom att inkludera läsaren och berättaren ("Man kan ta byn Pello") och sedan genom att syfta på tullen i Karesuando ("Man har fem man"). Vi kan i citatet också känna igen en metaforisk miniscen (att Wallo "sitter i ett liknande läge"). Sammantaget blir den narrativa inlevelsen ett av verktygen när regissören förmedlar hur en myndighet, tullen, har "problem" som med hjälp av rätt "lösning" (en redan inköpt "radiobil", mer personal och önskedrömmen om ett nytt tullhus) skulle kunna åtgärdas så att resultatet kommer de laglydiga norrbottningarna till godo. Än en gång alltså ett mönster som stämmer med slutsatserna i *Nittonhundrafemtiofem*.

I reportaget från den 10 november besöker den upplevande reportern Norrbottens landshövding Oscar Lövgren, som vårdas på sanatorium. Han uppges vara "krasslig men okuvlig. Från sitt sjukrum på Sandträskis sanatorium, där han vistats ett par månader redan, *håller han ett öga på sitt län*: inte så sällan kommer länsstyrelsens herrar *uppålkande med problem i portfölj*." På nytt serveras läsaren en sorts fantiserad miniscen (se mina kursiveringar) kryddad med alliteration och assonans ("problem" och "portfölj"), samtidigt som berättaren både tar ner landshövdingen på jorden (han är "krasslig") och visar beundran ("men okuvlig"). Regissören erbjuder också läsaren att dela landshövdingens efferenta perspektiv, diegetiskt filtrerat genom den berättande reportern. Detta perspektiv ligger sedan kvar när flera regionala "samhällsproblem" presenteras tillsammans med de "lösningar" som landshövdingen tänker sig vad gäller arbetslöshet och samtidigt arbetskraftsöverskott, förbättrad infrastruktur och hur Norrbottens naturtillgångar bäst tas till vara. Liksom tidigare uppstår en ytlig narrativ inlevelse genom urvalet, genom att information i olika sakfrågor återges så att läsaren förstår vilka problem landshövdingen ställs inför.

I reportaget från den 1 november återkommer ett internt men ytligt myndighetsperspektiv, nu tillhörande lokala politiker liksom en källarmästare som flitigt arbetar med att lösa logistiska problem i anslutning till turistanstormningen i samband med den kommande sommarolympiaden i Helsingfors. Ytterligare ett exempel är hur bildningsförbund liksom lokala

eldsjälar i Västerbotten försöker få fler västerbottningar intresserade av att läsa böcker (30.11).

Vid flera tillfällen tas en samhällsfråga upp ur ett samtidigt myndighets- och individperspektiv, i båda fallen huvudsakligen inom en diegetiskt framställd ram. Så är fallet i reportaget från den 4 november, om hur myndigheter och medicinsk personal i Norrbotten har varit framgångsrika i kampen mot tuberkulos, bland annat genom att förbättra bostadsstandarden och erbjuda sjukhusvård till fler än tidigare. På individnivå återges med ett efterfent perspektiv: ”Syster Alma minns från sin barndom byar *där snart sagt* varje gård var smittad, *där snart sagt* hela familjer låg och dog ut; i hennes granngård upptäcktes inte öppen tbc hos mamman förrän fyra barn dött.” Läsaren ges här möjlighet att föreställa sig vad syster Alma minns. Stilgreppen anaför och stegring (kursiverade av mig) ger känslomässigt eftertryck åt minnet.

På ett annat ställe utbrister berättaren:

Och vad gör man med de kvinnliga utskrivna som har stugan hemma full med ungar, som – laestadianismen! – hamnar i barnsäng och därmed eventuellt i återfallsstatistiken så snart det går och som ofta har att streta för familjen i ett hem som är norrländskt i gammal mening, med golvdrag och obekvämlighet, med vattenbärning och djur i ladugården? (Även om det fall väl är ett unikum som doktor Sandler kan berätta om, gården där man var så snål och rädd om hästen så frun fick gå för plogen!) Där fälde doktor Helleberg ett ord med adress till både landsting och kommuner:

Det är på sitt sätt hårdast för kvinnorna. Likaväl som man satsar pengar på omskolning av manlig arbetskraft och yrkesutbildning åt ungdomen bör man satsa på bättre kök för husmödrarna. När det nu av skilda skäl är svårt för dem att få hemhjälp. (4.11)

I citatet kränger konstruktionen än hit, än dit mellan olika perspektiv och infallsvinklar. Å ena sidan förmedlas myndigheternas maktlöshet (”Och vad gör man med”), varpå laestadianismen anklagas med ett utropstecken som tycks ljuda av den berättande reporterns medkännande suck: stackars sociala myndigheter! Å andra sidan erbjuder läsaren genom berättarens ordval en narrativ medkänsla med de kvinnor som skrivits ut efter vård (”hamnar i

barnsäng”; ”har att streta för”; ”golvdrag och obekvämlighet”), samtidigt som en viss inlevelse i kvinnorna förmedlas. Informationen inom parentes blir till en skröna som både bjuder in läsaren till ett distanserande skratt (tänk så märkligt vissa norrlänningar kan bete sig) och erbjuder narrativ medkänsla med den omnämnda kvinnan. Den sistnämnda effekten förstärks av kommentaren från ”doktor Helleberg”.

Det är fruktbart att tillämpa metarepresentation på stycket. ”Man” kan då tyckas stå för ”det goda samhället”, som uppmanas att, i den sociala ingenjörskonstens namn, inte glömma bort husmödrarna. Två källor, doktorerna Helleberg och Sandler, verkar ligga till grund för framställningen, som dock i praktiken aldrig lämnar berättarens röst. Och ändå ger särskilt den inledande retoriska frågan intrycket av karaktärer som upplever något. Återigen har regissören skapat en illusion av sceniskhet.

I reportaget från den 4 november är reportern nöjd med vad myndigheterna redan har åstadkommit i form av ett fysiskt folkhem i modernitetens namn, med särskild förtur för familjer där någon har eller har haft tbc:

Överkalix kommun har tagit ett resolut tag i bostadsfrågan. Då bodde man trångt, kallt och ruffigt i rum och kök. Nu sitter man i tvåplanshus, rymligt, ljust, med elektrisk spis, inbyggt badkar och barnkammare. Och kommunen håller på att skola om karlen till elektriker. Den villan på Kalixälvens strandslänt kan stå som ett Norrbottensmonument så gott som något. (4.11)

Notera hur kommunen personifieras till ett agerande subjekt som metaforiskt ”tagit ett resolut tag” och skolar om mannen i familjen.

För fullständighetens skull vill jag nämna att det på enstaka ställen förekommer generaliseringar som direkt motverkar narrativ inlevelse och narrativ medkänsla, till exempel när det gäller norrlänningars påstådda miss-tänksamhet mot frukt. I Västerbotten beskriver Bang hur en landshövding på 1930-talet ilsknade till: ”Det var då som hövdingen Rosén blev ond och satte iväg ut i länet med experter, som höll föredrag och bildade föreningar.” De ironiska vändningarna (”blev ond”; ”satte iväg”) gör en anekdot av hur denna ”hövding” bidrog till att 37 000 äppelträd planterades under en tioårsperiod för att lära länsinvånarna att äta frukt och på så vis slippa skörbjugg. Men det dröjde innan vändpunkten kom, berättar ”rektor G. Malm-

ros” för reportern, som får skrattarna på sin sida genom att konstatera: ”Till en början visade det sig lättare att få västerbottningen att odla grönsaker än att spisa dem.” (22.11)

Ett annat exempel: ”Och till vuxen ålder hunna norrbottningar svärmar inte för ordnat heltidsjobb över huvud taget: man är van att rå sig själv, att arbeta i skogen de årstider och dygnstider som passar en bäst. Skogsbolagens tidigare personalpolitik var ju heller inte riktigt ägnad att skapa klockartro till välsignelsen med arbetsdisciplin.” (10.11) Berättarens kommentarer är här laddade med ett bildspråk som skickar ironiska slängar i form av litoteser både mot norrbottningar i allmänhet och skogsbolagen (”svärmar inte för” respektive ”inte riktigt ägnad att skapa klockartro”). Här får den ironi som inkluderar läsaren en distanserande funktion gentemot dem som texten pekar ut.

I andra delen av den första meningen förmedlas via reflektorisering illusionen av en sorts allmän mening, som fortfarande rymmer en generalisering men med delvis positiva förtecken (norbottningar är vana att rå sig själva). Än en gång är det givande för analysen att spåra olika källor bakom vad som först bara verkar vara ett påstående från berättaren. Det visar sig då att passagen skulle kunna inkludera såväl norrbottningars självuppfattning som den berättande reporterns och hennes läsares åsikt, samtidigt som måltavlan i nästa mening förskjuts från norrlänningar till skogsbolagen. Därmed nyanseras distanseringen.

I ett av reportagen förbinds landskapet med ett påstått norrländskt folk-kynne: ”Norrland är som bekant skogar och malm och rikets råvarureserv-*o*ar. Och *v*äldiga *v*idder och *v*ida *v*yer och folkets *e*nvetna *s*egrar över *ö*dslighet och avstånd och köld. Och sturskhet på botten av ett uppslammat minder-värdeskomplex” (4.11, notera alliterationen och assonansen, kursiverade av mig). Beskrivningen påminner inledningsvis om en turistkliché som mot slutet övergår i en mer negativt laddad schablon. Sammantaget är dock reportageseriens generaliseringar främst vänligt exotiserande och framträder som tydligast då ”det norrländska” ställs i kontrast till en diskursiv bild av ”folkhemmet” och dess olika komponenter.

Narrativ medkänsla främst med kvinnor

Narrativ medkänsla är inte särskilt vanlig i "Bang i Norrland". Där sådan visar sig är den främst kopplad till fattiga kvinnors livssituation samt till den enda kvinnliga yrkesutövare som artikelserien lyfter fram: distriktssköterskan syster Göta. Den upplevande reportern följer med henne under en arbetsdag på cykel och det afferenta perspektivet följer i sin tur den besökande reporterns blick:

Syster tittar in *till* en tålig gammal karl, som ligger i fällbänken med tbc, och *till* ett par, där en 65 års man pysslar som en riktig *sjuksköterska själv* med den 82-åriga hustrun som fått hjärnblödning. Det blir ett *auktoritativt* råd om vädring och skötsel åt den ene gubben, ett fint beröm till den andre, *sakliga* tröstens ord åt gumman med värken i nacken. Syster tittar på vaccineringsar på barnungar, kontrollerar att det sjunker som det skall i vitaminpillerburkarna, ger sprutor och tar blodprov, *dundrar* med *vänlig bestämdhet* om att blekfeta ungar inte skall leva på gröt och sparrisbleka skall ut i luften. (15.11, mina kursiveringar.)

En ytlig medkänsla förmedlas med de omnämnda patienterna och den vårdande maken, samtidigt som syster Göta beskrivs med medkänsla, uppfattad som sympati. Hon framställs som (kvinnligt) vårdande och på samma gång professionell i sin yrkesroll, som någon som har självförtroende och är van att bli åttlydd (se kursiveringar). En stegring finns i den sista och en anafor i den första meningen ("till"), där även allitteration av sj-ljudet förekommer. *Mind reading* kan dessutom väcka läsarens medkänsla med dem syster Göta besöker. Det beror på att de detaljer som nämns i scenen den här gången inte kommenteras fullt ut av berättaren, i alla fall inte i förhållande till patienterna. Därmed får läsarens egen föreställningsförmåga ett visst spelrum.

Den narrativa sympatin för sjuksköterskan övergår i direkt medkänsla när den berättande reportern räknar upp hur hennes arbetsdag blir 11 timmar utan "ordnad mat", med 14 hembesök och 25 kilometers cykling, varav cykeln måste "släpas och dras" på vissa sträckor. Uppräkningsvarvas sedan med kommentarer:

Och, som hon säger, det går väl an nu vid mina 29 år, men rår man med det här när man är 59? En sjuksköterskeväska *hör till pjäsen också*, på ett par tre kilo som *ska kånkas* mil efter mil. Och en jäktfaktor. Bussförbindelserna är inte särskilt täta, det gäller att passa kvällsbussen hemåt stan, hon får jäkta och *ta det otroligt kort* i de sista gårdarna om hon inte skall hamna i läget att missa bussen och *sparka sig* 16 kilometer in till stan [...] Och så är det kläderna. Det finns ingen gräns för vad sköterskorna får palta på sig när det är som värst. Syster Göta är en *fullt naturlig kvinnlig person*, det händer att hon tycker den detaljen är besvärligast, i synnerhet vid sjukbesök i stans elegantare miljöer. Och det är under inga omständigheter förenligt med *sköterskekéårens värdighet* att de skall *fara omkring på vägarna uppstoppade och påpaltade och droppnästa*, att inte tala om all tidsspillan som blir på att plocka av och på sig vid besöken. (15.11, mina kursiveringar.)

Här går det inte att ta miste på hur den berättande reportern ömmar för syster Göta. Det märks i den inledande retoriska frågan liksom i hur flera av arbetsvillkoren beskrivs (den tunga väskan, den dåliga bussförbindelsen som leder till stress, de otypliga kläderna). Lägg för övrigt märke till hur pas-sagen förefaller att bygga på en intervju varifrån både fakta och syster Götas känslor har hämtats tillsammans med ett kvardröjande ”mina” på första raden. En viss narrativ inlevelse förmedlas i uttryck som ”det går väl an”; ”men rår man med det”; ”det gäller att passa kvällsbussen”; ”den detaljen är besvärligast”. Ett sådant antytt efferent perspektiv smälter dock samman med berättarens kommentarer och ironiska vändningar (se kursiveringar).

Läsaren förutsätts bli engagerad för syster Götas sak, varpå berättaren längre fram i texten anknyter till en motion som lagts fram i Västernorrlands landsting av ”doktor Sigrid Nygren”. Hon vill att distriktssköterskorna, precis som länets distriktsläkare, ska få ersättning för resor i tjänsten med egen bil. Detta är det enda reportaget i Norrlandsserien där den berättande reportern förvandlas till opinionsjournalist. Hon ställer sig bakom läkarens krav och driver frågan med engagemang, empati och satirisk udd mot landstinget, som inget gör åt saken.

Ibland är det patienterna som fångar den berättande reporterns medkänsla, understruken av alliteration och assonans (se mina kursiveringar): ”Och vad *det* betyder för *dess*a *mammor* med *distriktssköterskans* besök har

en tätortsbo nästan svårt att formulera, där *de* sitter med få grannar och långa vägar till *allting* och *ängslan* för *mångahanda*.” (15.11)

I reportaget om kampen mot tuberkulos upptas ett stort utrymme av information om hur lyckosamma myndigheterna har varit med att få ned sjuktalen. Men berättaren noterar också att i Tornedalen går utvecklingen åt fel håll. Den upplevande reportern följer med en läkare på flera hembesök i Gällivare. Narrativ inlevelse förmedlas med en sexbarnsmamma, vars man vistas på sanatorium och som måste köpa ved för familjens matpengar. Vid ytterligare ett hembesök noterar berättaren:

Eller ta ett annat hem i en annan by, om nu hem kan vara ordet. En skrikmager mamma, en sjukskriven karl, lungkonvalescent och två barnungar, skavfötters i en säng i ett kök på 4 x 4. Man har fyra grader varmt på mornarna, och källaren under huset har rasat ihop, det drar tappert. Spisen är i sådant skick att det inte går att baka på den, man får även köpa bröd på de knappa 200 kr. (4.11)

Tonen är huvudsakligen nyktert konstaterande, även om den Bangska stilen tycks kräva en och annan ironisk formulering (”skrikmager”; ”drar tappert”). Men det är ingen tvekan om att reportern på plats lider med kvinnan i hennes livssituation, vilket stilfigurer ger accent åt (upprepningarna i den första meningen av ”hem” och ”annat”/”annan”, stegringen i den andra meningen).

Man kan vidare notera att kvinnan kallas ”mamma”, någon som tillskrivs föräldraansvar, medan mannen dels med distans omnämns som ”karl”, dels passiviserats genom att uppges vara ”sjukskriven” och ”konvalescent”. Visserligen förstår vi att han har tbc, men de tre benämningarna – som med ett ”och” binds ihop med ”två barnungar” – understryker ändå att han, tillsammans med barnen, blir kvinnans ansvar och börda. Sammantaget är det kvinnor, starka kvinnor som syster Göta och kämpande mammor, som i reportageserien skildras med en blandning av beundran, sympati och medkänsla.

Slutsatser och diskussion

Med hjälp av ironi, stilfigurer som alliteration, assonans och stegring samt episoder återberättade i anekdotform (dramatisering genom berättbarhet) knyter berättaren i "Bang i Norrland" till sig sina läsare i 1950-talets Sverige. Mimetisk framställning är inte lika vanlig som i Bangs mest kända utrikesreportage, där fokus på "stora ögonblick" styr narrativiteten. I stället använder regissören en sorts metaforiska miniscener, att likna vid utbyggt bildspråk, för att dramatisera framställningen inom en diegetiskt framställd ram. Miniscenerna illustrerar de samhällsfrågor som berättaren diskuterar med underlag från ett antal namngivna och anonyma källor. På samma sätt blir enskilda människor representanter för instanser eller grupper som age-
rar i eller berörs av de diskuterade frågorna.

Valet av källor återspeglar ett klassamhälle genom att högre samhälls-
företrädare, tillsammans med den berättande reportern, får stå för artikelse-
riens problemformuleringar. Dessa "elitkällor" förses med kompletta namn
medan i synnerhet icke yrkesarbetande kvinnor (hustrur, flerbarnsmam-
mor) omnämns men förblir anonyma.³⁴⁷ Samtidigt framställs de senare som
strävsamma samhällsmedborgare. Däremellan återfinns vardagshjältar som
syster Göta och odlingspionjären Svante Snell. Britt Hulténs omdöme efter
att hon undersökt 1930-talets svenska sociala reportage, från första fasen
av folkhemsperioden, är tillämpligt och pekar på en kontinuitet bakåt i

---

347. Tendensen att premiera och enbart namnge elitkällor är densamma i andra repor-
tage av Bang, såväl från svenska som utländska miljöer, och ett liknande mönster framträ-
der om man bläddrar i svenska dagstidningar generellt från 1950-talet. Fortfarande under
perioden 1965–1985 var det främst elitkällor som fick uttala sig i ett antal svenska lands-
ortstidningar. Det visar Lars J. Hultén i sin doktorsavhandling: reportern "intervjuar först
och främst män och ganska ofta män med högre samhällsställning eller med rätt att uttala
sig för många, dvs personer som representerar grupper och som i kraft av sin ställning har
inflytande över andra", se Lars J. Hultén, s. 196. Å andra sidan kan man jämföra Bangs re-
portageserie med reportern Elly Jannes norrländska reportage "I skogskojo i Lappland",
publicerat i tidningen *Vi* så tidigt som 1937. Här namnges både manliga skogsarbetare
och deras kvinnliga "kocka". Britt Hultén visar i en analys av reportaget hur det, liksom
resten av Jannes produktion, förmedlar "engagemang och medmänsklighet", när läsaren
kommer nära "människor utanför makten och institutionerna", se Britt Hultén, 1995, s.
61–72, citaten är från s. 71 och 69. Mönstret är med andra ord inte helt entydigt.

tiden i vissa av de grundläggande värderingarna: ”De dygdiga människorna upphöjs till tidens ideal, var och en stretar vidare i sin sociala klass [...]”³⁴⁸

Under 1930-talet följde en annan svensk reporter, Lubbe Nordström, provinsialläkare runt om i Sverige för att granska den låga bostadsstandarden och bristen på hygien. Resultatet noterades i radiodokumentären och boken *Lort-Sverige* från 1938. Även här syns folkhemiska ideal. I en essä om Nordströms reportageresa finner Ola Larsmo ett socialt patos blandat med inslag av rastänkande (Nordström skiljer mellan ”nordiska, germanska ras-typer” och andra ”typer”, till exempel ”lappar”) men framför allt en stark framtidsoptimism: ”Lubbe och hans intervjuoffer tyckte sig för det mesta ha svaren på hur all denna fattigdom skulle byggas bort: centralvärme, rinnande vatten, funkisvillor, kort sagt hygien.”³⁴⁹ Här kan makarna Myrdals renlighetsiver anas, precis som i Bangs norrländska reportage.

En annan likhet med serien från 1951 är hur Nordström poängterar skillnader mellan (en upplyst) stad och (ett underutvecklat) land. Inte minst pekar Larsmo på hur entusiastisk Nordström är över visionen från 1930 års Stockholmsutställning: ”att visa allmänheten en bild av det nya, moderna och framgångsrika Sverige som höll på att växa fram [...] Och vad är då sinnebilderna för denna nya, urbana frihet? ’Stockholm!’”³⁵⁰

Ett återkommande stilgrepp i Bangs reportageserie är reflektorisering av en sorts ”allmän mening”, som här inte i första hand representerar åsikter i reportagemiljöerna utan i stället värderingar som läsaren antas dela med reportern. Redan i vissa formuleringar hos Ester Blenda Nordström finns en särskild inbjudan. Med hjälp av metarepresentation kan den spåras till tidsanknutna värderingar som ska svetsa samman den berättande reportern och hennes dåtida läsare. Ofta är den gemensamma nämnaren ironi. I Bangs norrländska reportage har en sådan teknik drivits ett steg längre. Här ingår inte bara ironi och andra stilmedel utan en hel uppsättning åsikter om vad som utmärker ett ”gott samhälle”. På så vis skapas ett ”folkhems-vi” vars inkluderande tilltal blir den grundläggande retoriska strategin i reportagen.

---

348. Britt Hultén, 1993, s. 74.

349. Ola Larsmo, ”I ’Lort-Sverige’ möts funkistanken och skräcken för det skitiga och avvikande”, *Dagens Nyheter*, 29.8.2022, <https://www.dn.se/kultur/ola-larsmo-i-lort-sverige-mots-funkistanken-och-skracken-for-det-skitiga-och-avvikande/>, hämtad 2022.9.20.

350. Ibid.

Via denna form av tilltal kan sedan regissören förmedla narrativ inlevelse och narrativ medkänsla.

Å ena sidan erbjuds vi att dela ett efferent inifrånperspektiv med i första hand kvinnor. Hit hör syster Göta och syster Alma liksom anonyma, kämpande lantarbetarhustrur och flerbarnsmammor. Perspektivet är då av emotionell karaktär, och sammanfaller med narrativ medkänsla, men fördjupas aldrig. Å andra sidan erbjuds vi att se olika samhällsföreteelser ur ett antal "elitpersoners" perspektiv, till exempel en landshövding eller en tullchefs. Dessa perspektiv är mer grundade på ett urval av faktiska omständigheter i lokala och regionala frågor än på känslor. Flera myndighetspersoner på lägre nivåer finns också med i reportagen, främst som källor eller aktörer i periferin.

Genomgående i artikelserien beskriver berättaren samhällsproblem som redan har fått sin lösning eller som ännu väntar på lämpliga åtgärder. Detta stämmer väl med iakttagelserna i *Nittonhundrafemtiofem* om mönster i svenska tidningars rapportering vid mitten av 1950-talet. I ett kapitel i antologin kommenterar Tom Olsson hur journalister var med om att utforma folkhemmets "sociala horisonter (inom vilka de sociala problemen etableras), tematisera det sociala livet (gemenskap kontra isolering etc.) och anvisa de föredömliga handlingarna (byggande, idoghet, finurlighet, samverkan)". Vidare att "medierna, d v s tidningarna och radion, som ingen annan institution förenade eliten med folket".³⁵¹

I "Bang i Norrland" består denna elit av tullen, polisen, sjukvården, sociala myndigheter, de båda landshövdingarna, en rektor, en ABF-konsulent, bibliotekarier och en lantmätare som uppges ha kontroll över situationen; skydda från faror; garantera ordning och reda; öka välfärden genom att förbättra hälsan, förbättra bildningen och planera för hur de norrländska samhällena ska kunna växa och utvecklas. (Undantaget är när landstinget i Västernorrland inte låter distriktssköterskor använda bil i tjänsten.) Här möter vi med andra ord ett mönster uppbyggt på generaliseringar. Det rör sig inte om generaliseringar som öppet syftar till att ringa in det "typiska" hos olika folkgrupper, som hos Lo-Johansson. Inte heller förmedlas underförstådda värderingar om vissa grupper av människor, som hos Nordström.

---

351. Olsson, 1995a, s. 126–127.

I stället rör det sig främst om implicita generaliseringar som genererar en idealbild av "det goda samhället" och dess medborgare.

Det narrativa engagemanget i reportageserien innebär därmed i första hand ett konstruerat samförstånd som inkluderar läsaren och dels består av medkänsla med dem som är drabbade av sjukdom och fattigdom, dels visar samhällsfrågor ur ett lika idealiserat som gemensamt myndighets- och medborgarperspektiv.

Frågan är var Norrland passar in i detta perspektiv och detta folkhem. Är landsdelen inkluderad eller exkluderad i den konstruerade gemenskapen med läsarna? I den diskursiva bild som växer fram märks en underförstådd men återkommande exotisering. Denna tar sig flera uttryck som kan identifieras med en blandning av metarepresentation och en analys av växlingar från efferent till afferent perspektiv. Där berättaren blir empatisk förmedlas inlevelse eller medkänsla med enskilda eller grupper av norrlänningar. Men där berättaren blir ironisk antas hennes dåtida läsare, huvudsakligen från en borgerlig medelklass i Stockholm, le *åt* inte *med* de norrlänningar som för tillfället beskrivs. Blicken blir afferent och läsaren erbjuds att ställa sig sida vid sida med en reporter som i första hand är iakttagande.

I en dagboksanteckning, skriven inför reportageresan till Norrland, formulerar Bang sig som om hon ska på turné: "Nu ska jag ut och turnera i Norrland i tre veckor på reportage och sen till England fram till jul."³⁵² Vid den här tiden har Bang blivit vad Lundgren kallar en "flygande reporter" med världen som sin scen. Nu sticker hon alltså emellan med en "turné" till Sveriges tre nordligaste län. Hon gästspelar och är följaktligen inte på sin egen eller sina läsares hemmaplan. En sådan utgångspunkt skulle kunna förklara den distans som bitvis kan märkas i reporterhållningen men också i intrycket av att norrlänningar är annorlunda, främmande.

Här kan det vara intressant att jämföra med Gunnar Elvessons formulering om de västerländska reportrar som under en period av 1800-talet gärna reste till fattiga delar av världen och då såg sig som "resenären i de fattigas oupptäckta". Fortfarande under 1970-talet, när Elvesson arbetade med en avhandling om sociala reportage, menade han att den attityden levde kvar hos en del "i-landsresenärer i u-landsslummen. Även de ter sig som filantropiska

---

352. Barbro Alving, *Personligt: Dagböcker & brev 1950–1959*, Hedemora: Gidlunds, 1992, s. 41.

iakttagare”.³⁵³ Är det inte just en sådan ”filantropisk iakttagare” vi möter i Bang på besök i Norrland – i den exotiserande ironin, blandad med en iver att få norrlänningar att acceptera myndigheternas hjälpande hand?

Redan reportageseriens ämnesval ger en bild av att människor i Norrland måste uppfostras till att äta frukt, sköta sin hygien och läsa böcker. Bilden rymmer sympati, men samtidigt distans. Vidare inleds det första av de åtta reportagen med skildringen av tullens arbete, en text som blir till anslag för hela serien. Här får anekdoter om märkligheter och udda existenser en framträdande plats tillsammans med de rådiga poliser och tulltjänstemän som vaktar normalitetens gränser. Seriens sista reportage handlar om skåningar i Norrland med vinkeln att dessa konstigt nog trivs bra, trots att de befinner sig långt från Skåne och (underförstått) även från medelklassläsarna i Stockholm. Därmed anlägger regissören i ”Bang i Norrland” ett raster som gör norrlänningar till föremål för ”folkhemmets” välfärdsförbättrande insatser men inte inkluderar dem i det ”vi” där reportern och hennes läsekrets ingår.

---

353. Elveson, 1979a, s. 62.